

Beheeradvies

Veenmosrietland en Moerasheide (N 06.01)

Dit beheeradvies is in opdracht en onder begeleiding van Stichting Part-Ner opgesteld met financiering uit het Fonds 'Samen kennis delen' van de Vereniging van Bos- en Natuurterreineigenaren (VBNE) – juli 2018

1. Beschrijving beheertype

Algemene beschrijving (bron: *Index Natuur en Landschap*)

Veenmosrietland en moerasheide zijn vrij voedselarme moerastypen en komen alleen voor in laagveenmoerassen en veenweidegebieden. In veenweidegebieden vormt het veenmosrietland vaak linten langs sloten. Moerasheide is zowel binnen Nederland als Europa zeer zeldzaam en kan beschouwd worden als een overgang naar hoogveen. Veenmosrietland en moerasheide waren niet zeldzaam in de oorspronkelijke moerassen, maar zijn door de ontginning en vervening van het laagveengebied vrijwel verdwenen. De laatste voorbeelden zijn in omvang en kwaliteit afgenomen door verdroging, vermesting, verzuring en verbossing.

Veenmosrietland bestaat uit een vrij ijle rietlaag en vaak een moslaag, rijk aan veenmossen, ronde zonnedauw, orchideeën en varens. Moerasheide bestaat vooral uit veenmossen, gedeeltelijk gaat het om soorten die verder alleen in hoogveen voorkomen. Gewone dophei, verschillende soorten bosbessen en zeggensoorten komen tussen de veenmossen voor. De vegetatie is laag en zeer open, riet en andere hoge moerasplanten zijn slechts hier en daar aanwezig.

Veenmosrietland en moerasheide zijn oude verlandingsstadia in de reeks van open water naar moerasbos. Vanuit jong rietland kan bij een toenemende dikte meer invloed ontstaan van regenwater, waardoor veenmosrietland en in een later stadium moerasheide tot ontwikkeling kan komen. Bij moerasheide is de invloed van regenwater het grootst. Bij verlanding vanuit brak water kan deze successie bijzonder snel verlopen.

Veenmosrietland en moerasheide vormen een natuurlijk, laat stadium in de successiereeks. Door de veranderde waterhuishouding verruigen en verbossen deze oude verlandingsstadia veel sneller dan onder natuurlijke omstandigheden. Door te maaien wordt dit proces vertraagd.

1.1. Beschrijving subtypen

Veenmosrietland en moerasheide zijn in feite opvolgende stadia van successie. Een moerasheide ontstaat alleen op een perceel zonder dat eerder in de tijd een veenmosrietland óf blauwgrasland is geweest. Het ontstaat op plaatsen in het veenmosrietland die boven het bereik van het grond- en/of oppervlaktewater groeien, doorgaans door hoogveenvorming: de veenmossen groeien omhoog en vormen een eigen (regen)waterspiegel. Een klein deel van de veenmosrietlanden ontwikkelt zich door tot moerasheide.

Hoe een moerasheide zich qua soortensamenstelling ontwikkelt, hangt vooral af van de ligging binnen Nederland; in de noordelijke provincies is de kans groter dat er in een moerasheide kraaihei kan vestigen en is de kans óók groter dat cranberry zich als invasieve exoot nogal agressief vermeerdert. In de zuidelijke helft van Nederland komen deze soorten nauwelijks voor en wordt de dwergstruiklaag voornamelijk gedomineerd door dopheide in combinatie met rode bosbes.

Veenmosrietlanden ontwikkelen zich vanuit verschillende substraten. Het veenmosrietland komt voor als verlandingsgemeenschap in en langs sloten, petgaten en andere kleine plassen zonder relevante golfslag in het laagveengebied. De kragge beweegt met de waterstand mee, maar kan ook aan de ondergrond vastzitten waardoor de waterstand onder het maaiveld fluctueert.

In veenmosrietland is in tegenstelling tot trilveen (of andere jonge, niet al te voedselrijke verlandingen) de regenwaterinvloed relatief groot, maar bestaat er wel enige menging met basenrijk water. Het veenmosrietland met ruwe bies en Gewoon reukgras is afwijkend, dit wordt vooral aangetroffen in brakwatergebieden van Noord-Holland.

1.2. Vaststellen van huidige situatie

De kwaliteit van het veenmosrietland is redelijk makkelijk te bepalen aan de hand van de soortenlijst van de kwalificerende soorten. Omdat de beoordeling eenvoudig is en de standaard voor de kwaliteitsbepaling makkelijk toe te passen is, wordt aangeraden daar uitgebreid naar te kijken. Als er sprake is van de kwaliteit 'goed' is instandhoudingsbeheer prima. Als er sprake is van de kwaliteit 'matig' of de kwaliteit 'slecht' kan er sprake zijn van de noodzaak tot herstelbeheer of een wens bestaan voor ontwikkelingsbeheer.

Om vast te stellen welke vormen van beheer noodzakelijk zijn voor ontwikkelings- of herstelbeheer is het voornamelijk zinvol te kijken naar andere dingen dan de doelsoorten; is er sprake van dominantie van cranberry of pijpenstrootje of hennegras? Groeien er alleen ruigtekruiden in de oever? De aanwezigheid van cranberry in een moerasheide is een probleem op zich. De soort kan zich erg invasief gedragen en andere soorten wegconcurreren. Dominantie van pijpenstrootje of hennegras geeft aan dat er sprake is van verzuring, verrijking met voedingsstoffen en mogelijk van verdroging. De aanwezigheid van slechts ruigtekruiden in het riet langs de oever van het perceel geeft aan dat het water eutroof is en niet geschikt voor bijvoorbeeld bevoeiing.

Het is ook zinvol de waterstand te bekijken; ligt het slootpeil in de zomer lager dan 20cm onder het maaiveld, dan is het gebied te droog. Als er op grote schaal water op het maaiveld staat (behalve als dit tijdelijk voor herstelbeheer is) dan is het gebied te nat.

2. Beheer

2.1. Doelen beheer

Veenmosrietland bestaat meestal uit een ijle rietvegetatie met daaronder een kruid- en veenmoslaag. Moerasheide heeft boven een veenmoslaag een laag van dwergstruiken, zoals gewone dophei. Alle doelsoorten die voorkomen, hebben een sterke relatie met vocht, maar de doelsoorten zijn van zowel zure (gewone dophei, rode bosbes, rood veenmos) als van niet zure delen (geelgroene zegge, gevleugeld hertshooi, waterdrieblad) van het voedselarme vochtige milieu. Veel soorten profiteren ook juist van subtiele overgangen tussen een zure en niet zure ondergrond (veenmosorchis, welriekende nachtorchis, blauwe knoop). Moerasviooltje en waterzuring spelen in sommige gebieden een belangrijke rol; dit zijn geen zeldzame soorten, maar van groot belang als waardplant voor de rupsen van zilveren maan en grote vuurvlieder.

De beoordeling van de kwaliteit van veenmosrietland en moerasheide gebeurt op basis van enerzijds de inventarisatie van flora en dagvlinders, anderzijds op basis van de factoren: milieu- en watercondities, ruimtelijke samenhang en stikstofdepositie. Deze laatste factoren zijn met regulier beheer niet te beïnvloeden.

In grotere complexe natuurgebieden met een goede waterkwaliteit classificeren veenmosrietlanden al vrij gemakkelijk met de kwaliteit 'goed'.

In gebieden waar de oppervlaktes van de beheertype kleiner zijn, of de waterkwaliteit niet al te goed is óf waar stikstofdepositie een grote rol speelt, kan het moeilijker zijn om deze classificering te krijgen.

Broedvogels van rietlanden geen doelstelling meegekregen bij dit beheertype. Er kan natuurlijk in het beheer rekening gehouden worden met broedvogels door jaarlijks 5% van de rietlanden, langs een oever, niet te maaien. Zo ontstaat leefgebied voor bijvoorbeeld snor en sprinkhaanzanger.

2.2. Mogelijke knelpunten beheer:

Houtige opslag

Belangrijkste knelpunt is het ontstaan van houtige opslag. Een teveel (>10%) aan houtige opslag is het resultaat van een te extensieve maaicyclus in delen van een perceel. Het is veel werk om de boom- en struikvormers uit een rietland te verwijderen. De manier waarop de opslag verwijderd wordt bepaalt de effectiviteit.

Zeker in verzurende rietlanden, waar de rietvegetatie erg ijl aan het worden is, kan ook op de jaarlijks gemaaide delen houtopslag een probleem vormen. Het maaien in de winter draagt daar dan aan bij omdat de boomopslag vitaal blijft; door het gebruik van een zelfbinder wordt het probleem versterkt, omdat de laag afgemaaide stronk steeds hoger in het maaiveld komt te staan. Op enig moment is het noodzakelijk om de boomstronken te verwijderen, dit om de maaibaarheid te garanderen en het beheertype in stand te houden.

Wanneer het moment aanbreekt, is het zaak te zorgen voor afzagen tot onder het maaiveld. Dit kan in de meeste gevallen met een kettingzaag. De kern van de stam moet weg, dan is de kans erg klein dat de boom weer uit loopt. Blijft de kern zitten, dan staan er het jaar erna meerdere kleine boompjes op dezelfde plaats omdat de stam weer uitloopt.

Indien delen van het rietland niet jaarlijks gemaaid worden en dus overjarig gewas aanwezig is, kan het verstandig zijn om alle éénjarige houtopslag met de hand te verwijderen. Dit kan voorkomen dat de houtige opslag oncontroleerbaar wordt. De opslag kan in het eerste jaar nog zonder gereedschap verwijderd worden, dit scheelt in de jaren erna een grote beheerinspanning.

2.3. Instandhoudingsbeheer

Percelen die in de zomer of nazomer gemaaid worden, zijn structureel soortenrijker. In een goed ontwikkeld veenmosrietland of moerasheideperceel is maaien in augustus of september optimaal voor de ontwikkeling. Het laten staan van 5-10% van de vegetatie verdient aanbeveling.

Indien sprake is van een goed ontwikkeld veenmosrietland kán er in de winter gemaaid worden. De winter valt tussen 1 november en 1 april. Later maaien dan 1 april is vanwege

de terugkeer van rietvogels nadelig. In de praktijk blijkt echter dat op de meeste plaatsen bij structureel wintermaaien de kwaliteit van dit beheertype toch langzaam achteruit gaat.

oor langdurig wintermaaien ontwikkelt in sommige gebieden een dominantie van (eventueel polvormend) pijpenstrootje. Door dergelijke pollen is maaibeheer op de lange termijn onmogelijk wordt en zullen doelsoorten verdwijnen.

In gebieden waar zilveren maan voorkomt dient bij voorkeur in september gefaseerd gemaaid te worden, waarbij groepjes viooltjes worden gespaard. In gebieden waar grote vuurvliinder voorkomt dient na half september en vóór 1 april worden gemaaid. Zomermaaien leidt tot grote sterfte van de eitjes en rupsen.

2.4. Ontwikkelings- of Herstelbeheer

..bij verdroging

Een veenmosrietland is bijna altijd in ontwikkeling. Door de groei van de planten, wordt een kragge door de tijd heen dikker en wordt de toplaag droger. Zo ontstaan ook de moerasheides, dat zijn in feite zeer schrale, verzuurde én verdroogde veenmosrietlanden. De kwaliteit van de percelen is met een gedetailleerde waterhuishouding in ieder stadium positief te sturen.

Een toename van pijpenstrootje, braam of hennegras duidt op verdroging. Een greppel kan er in een verdrogend perceel voor zorgen dat de grondwaterstand in de zomer niet hol komt te staan. Door de aanleg van een greppel kunnen veel meetsoorten zich in het gehele perceel handhaven óf weer uitbreiden. Wanneer echter de oppervlaktewaterstand rondom de percelen lager ligt dan 20cm onder maaiveld heeft het weinig zin om een greppel te trekken, dan ontwatert de greppel alleen maar extra. In dat geval zal met het waterschap contact gezocht moeten worden om te kijken of de oppervlaktewaterstand verhoogd kan worden óf kan gekozen worden voor het afplaggen van de toplaag van het perceel.

..bij verzuring

Veenmosrietlanden verzuren van nature. Op zich is dat geen probleem, maar door de zwavel depositie in het verleden en een sterk verhoogde stikstofdepositie is sterk versnelde verzuring opgetreden. Voor dit probleem zijn nog geen oplossingen die op grote schaal toegepast kunnen worden. Lokaal bevoeieren met voedselarm water kan een uitkomst bieden, maar is niet makkelijk op grote schaal toepasbaar.

..bij verruiging

Op percelen waar pijpenstrootje of hennegras dominant is, kan overschakelen naar beheer in de nazomer (maaien in augustus – september) de kwaliteit van het perceel verbeteren. Dominantie van deze soorten ontstaat eigenlijk alleen op percelen die in de winter worden gemaaid.

.. bij cranberry

cranberry kan zich zeer succesvol vermeerderen ten koste van de inheemse soorten. Om van cranberry af te komen dient een perceel afgeplagd te worden. De cranberry dient uit het gebied verwijderd te worden en alle wortelresten moeten verzameld worden.

3. Beheermaatregelen nader toegelicht

3.1. Maaien (zomer of winter)

Maatregel

Indien sprake is van een goed ontwikkeld veenmosrietland kán er in de winter gemaaid én afgevoerd worden. Percelen die in de zomer of nazomer gemaaid worden, zijn echter structureel soortenrijker. In sommige gebieden ontwikkelt door langdurig wintermaaien een dominantie van pijpenstrootje waardoor beheer op de lange termijn onmogelijk wordt en doelsoorten verdwijnen.

Tijdstip

De winter valt tussen 1 november en 1 april. Later maaien dan 1 april is vanwege de terugkeer van rietvogels nadelig. In de praktijk blijkt echter dat op de meeste plaatsen bij structureel wintermaaien de kwaliteit van dit beheertype toch langzaam achteruit gaat. In een goed ontwikkeld veenmosrietland of moerasheideperceel is maaien in augustus of september optimaal voor de ontwikkeling. Het laten staan van 5-10% van de vegetatie verdient aanbeveling.

In gebieden waar zilveren maan voorkomt dient bij voorkeur in september gefaseerd gemaaid te worden, waarbij groepjes viooltjes worden gespaard. In gebieden waar grote vuurvlieder voorkomt dient na half september, vóór 1 april worden gemaaid. Het maaisel moet in alle gevallen worden afgevoerd.

Methode

Maaien kan met een zelfbinder, een messenbalk, een rups of een éénasser. De voorkeur van de beheerder, het formaat van het perceel en de bodem geven de doorslag voor de keuze van het materieel. Als er weinig restafval (sluik) overblijft na het maaien, is de gemakkelijkste manier om van het sluik af te raken deze op hopen te zetten en deze te verbranden. Afronden van het werk vóór 1 april is relevant in verband met de broedvogels die dan weer arriveren. Als er veel sluik achterblijft, dan moet het maaisel afgevoerd worden. Onderzoek heeft aangetoond dat bij vollevelds branden, uiteindelijk alle rode lijstsoorten (flora) verdwijnen.

3.2. Verwijderen houtige begroeiing

Maatregel

Eenjarige houtopslag met de hand verwijderen. Zal over het algemeen worden toegepast op plaatsen waar een deel van de vegetatie niet gemaaid wordt. Oudere houtopslag (die de maaibaarheid van het beheertype in gevaar brengen) met de motorzaag afzagen onder het maaiveld.

Tijdstip

Trekken van eenjarige houtopslag kan van 1 augustus tot 1 april (niet in broedseizoen) Afzagen van oudere houtopslag onder maaiveld vindt plaats na het maaien, maar in ieder geval in de periode van 1 augustus tot 1 april (niet in broedseizoen)

3.3. Greppels trekken (Verdroging tegengaan)

Maatregel

Verdroging tegengaan kan door het trekken van greppels of door plaggen, waarmee het maaiveld verlaagd wordt. Plaggen kan ook worden toegepast voor het verwijderen van cranberries.

Tijdstip

Altijd buiten het broedseizoen, na 1 augustus en voor 1 april.

Methode

Greppels aanleggen kan op twee manieren; de meest effectieve en duurzame manier is door met een smalle kraanbak een lange sleuf te graven. Mits het water inderdaad voedselarm is op deze locatie, is onderhoud dan jarenlang niet meer nodig. Soorten hebben dan rustig de tijd zich te vestigen.

Aanleg kan ook met een greppelfrees; gefreesde greppels hebben vaker onderhoud nodig.

3.4. Plaggen (Verdroging tegengaan of verwijderen cranberries)

Maatregel

Verdroging tegengaan kan door plaggen, waarmee het maaiveld verlaagd wordt. Plaggen kan ook worden toegepast voor het verwijderen van cranberries.

Tijdstip

Altijd buiten het broedseizoen, na 1 augustus en voor 1 april.

Methode

Maaiveld verlagen gebeurt slechts ondiep; 10-15cm. Wanneer men te diep plagt, komt het maaiveld onder water te staan en ontwikkelt zich op korte termijn geen veenmosrietland. Bij een zeer goede waterkwaliteit is het mogelijk dat in dat geval wel een trilveenachtige situatie ontstaat, waaruit op langere termijn weer een veenmosrietland kan ontwikkelen. Maaiveld verlagen wordt gedaan door te plaggen met een kraan met zeer scherpe bak. In sommige gebieden verdient het aanbeveling om voor het plaggen de toplaag eerst door te frezen, omdat de bak niet door al het kraggemateriaal kan snijden. Zonder het frezen kunnen dan bij het plaggen grote gaten worden getrokken wat het reguliere beheer in de vervolgjaren veel duurder en ingewikkelder maakt.

Als het plaggen speciaal tegen cranberry is gedaan, dan is ieder jaar na de ingreep een bezoekje aan het perceel om eventuele nieuwe cranberryplanten met de hand te verwijderen aan te raden.

3.5. Bevloeien

Maatregel

Lokaal bevloeien met voedselarm water kan een maatregel zijn bij verzuring, maar is niet makkelijk op grote schaal toepasbaar. Wordt bevloeiing op een te grote schaal en té langdurig gedaan, dan is het risico dat het veenmosrietland verdwijnt.

Tijdstip

Bevloeien kan het hele jaar gedaan worden, alleen de bevloeiing is altijd tijdelijk. Het duur kan variëren van enkele weken tot een jaar.

Methode

Het meest geschikt voor bevloeiing in het veld is een pomp met een zonnepaneel; dat scheelt veel heen en weer varen met brandstof. Omdat de locatie altijd tijdelijk is, wordt een windmolen niet vaak gebruikt. Het water wordt op een perceel gepompt, en zoekt zelf zijn weg. Let wel op dat het aanliggende water zeer voedselarm moet zijn; de aanwezigheid van groenknolorchis, kleinste egelskop of klein blaasjeskruid in de directe omgeving geeft een voldoende kwaliteit aan. Als het water te voedselrijk is, is bevloeien geen optie, omdat het perceel dan zal verruigen en het veenmosrietland verdwijnt.

4. Wet natuurbescherming en de gedragscode natuurbeheer

In gemaaide rietlanden komen vaak zwaar beschermde soorten voor. Deze zijn beschermd in de wet natuurbescherming. De Gedragscode natuurbeheer is geen wetgeving, maar is wel een op de wet gebaseerd hulpmiddel waarmee beheerders van natuur reguliere werkzaamheden kunnen uitvoeren zonder in strijd te handelen met de wet natuurbescherming. De Gedragscode natuurbeheer geeft regels voor de planning en de uitvoering van natuurbeheermaatregelen en geldt voor heel Nederland. Wanneer een natuurbeheerder deze regels volgt, zullen mogelijk negatieve effecten van de werkzaamheden voor de te beschermen soorten beperkt blijven. Er geldt dan een vrijstelling van de verbodsbepalingen van de Flora- en faunawet en de beheerder hoeft géén ontheffing aan te vragen, waardoor beheer in de praktijk mogelijk blijft. Het is aan te bevelen de gedragscode natuurbeheer te lezen; deze staat online. Voor verschillende typen is een zogenaamde natuurkalender opgesteld; in de meeste gevallen zal het beheertype veenmosrietland, gezien de openheid gerekend kunnen worden onder de natuurkalender van 'maaien van rietland'.

5. Maatwerk ten behoeve van soorten en soortgroepen

Zilveren maan

In gebieden waar zilveren maan voorkomt dient bij voorkeur in september gefaseerd gemaaid te worden, waarbij groepjes viooltjes worden gespaard.

Grote vuurvliinder

In gebieden waar grote vuurvliinder voorkomt dient na half september, vóór 1 april worden gemaaid. Het maaisel moet in alle gevallen worden afgevoerd.

6. Overgangen naar andere natuurtypen

Vanuit veenmosrietland kunnen overgangen bestaan naar:

- Moeras, gemaaid rietland, vochtig hooiland, trilveen, zoete plas, kranswierwateren, weidevogelgrasland en kruiden- en faunarijck grasland

Vanuit trilveen en gemaaid rietland kan veenmosrietland ontwikkelen als er sprake is van een zeer natte, voedselarme situatie.

Een beheerder doet er goed aan om de naastgelegen beheertypes en doelstellingen op naastgelegen percelen mee te nemen in de doelstelling voor het beheer van het rietland. Zo geldt bijvoorbeeld voor een rietland met daarnaast een vochtig weidevogelgrasland

dat houtige opslag best helemaal wordt vermeden omdat dit de openheid van het landschap en de geschiktheid voor de weidevogels daarmee vermindert.

7. Natura 2000

Een selectie aan bijzondere soorten en habitats die voorkomen in het beheertype veenmosrietland en moerasheide zijn: het habitatype overgangs- en trilvenen, het habitatype ruigtes en zomen, snor, groenknolorchis, grote vuurvliinder, noordse woelmuis en rietzanger. Dit geeft de waarde van dit type aan, ook als ze niet binnen een Natura2000 gebied ligt.

8. Monitoring beheer

Bij het monitoren van de doelsoorten (genoemd in de index natuur en landschap) kan de vraag ontstaan waarom doelsoorten ontbreken. Een veldbezoek met het oog op de doelsoorten, maar ook dominant hennegras en pijpenstrootje kan een verhelderend beeld geven. Mochten deze soorten een probleem zijn, dan dient het aanbeveling ze mee te karteren. Pijpenstrootje is echter lastig te kwantificeren tijdens een kartering omdat het altijd onderdeel is van de vegetatie van veenmosrietland, daarom wordt aangeraden tijdens een monitoringsronde ten bate van de SNL monitoring ook te laten karteren of pijpenstrootje polvormig voorkomt waarbij de bedekking van de polvormende pijpenstrootje geschat kan worden.

9. Kosten

Kosten bestaan vooral uit maaien en afvoeren; als een perceel alleen per boot bereikt kan worden, nemen deze kosten daarmee significant toe.

10. Bronnen

<http://www.natuurkennis.nl/natuurtypen/n06-voedselarme-venen-en-vochtige-heiden/n06-01-veenmosrietland-en-moerasheide/varianten-N0601/>

<http://www.natuurkennis.nl/natuurtypen/n06-voedselarme-venen-en-vochtige-heiden/n06-01-veenmosrietland-en-moerasheide/Herstel-en-inrichting-N0601/>

<http://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/17981>

<https://www.vlinderstichting.nl/vlinders/overzicht-vlinders/details-vlinder/?vlinder=1102>

<https://www.vlinderstichting.nl/vlinders/overzicht-vlinders/details-vlinder/?vlinder=1036>

<https://mijn.rvo.nl/documents/20448/80125/Gedragcode+natuurbeheer+2016-2021/cff29897-70b2-422e-afe4-7460cf76b903>

